

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

כתיב מלא- אין אפוא במשמעו מלא וממולא עד כדי פריצת כל גדר. לא באו הכללים של ועד הלשון להטיל תוהו ובוהו בדרכי הכתיבה אלא להטיל מעט משטר וסדר, ובעיקר, לא למעט הבנה בדברים, אלא להרבות הבנה. את התכלית הזאת אין להשיג בריבוי יודים סתם ללא טעם וצורך, אלא לפי שיטה. הכנסת הצוואר בעול משמעת מסוימת - תהיה מה שתהיה - יש שכר בצדה.

ראובן סיוון-סילמן

תש"ך עדיף!

כיצד לקבוע את היגויה ואת כתיבה של השנה הבעל"ט?
תש"כ או תש"ך? על מה יש להסתמך בקביעה זו: על מסורת ישנה או על נוהג חדש? מי יורה הלכה בעניין זה: מספרי עמודים, רשימות כרונולוגיות ולוחות ישנים או רוב בניין ורוב מניין של ספרות ההווה ושיחם ושיגם של מיליוני דוברי הלשון העברית המתחיה? האם תש"ך היא גם מלה הגויה בדיבור פה, או שמא אינה אלא תיבה כתובה בלבד? על אלה ניטש הוויכוח לקראת השנה הבאה.

עם הטוענים לתש"כ והשוללים את הכתיב תש"ך נמנים י" אבינרי ("על המשמר" כ"ט בניסן תשי"ט), א"א עקביה ("הפועל הצעיר" טו בתמוז תשי"ט) ואליעזר טש ("הד החינוך" גל' נ', שנה זו) 1.

1. [בהערות נוספות, שהמציא לנו מר אליעזר טש, הוא

שני האחרונים העלו נימוק חדש, והוא ש"אסור (כך) !
ר"ס) לציין את המספרים 20, 40, 50, 80, 90 באותיות
הסופיות ד ב ז ן ף ץ מפני טעם פשוט: האותיות הסופיות
משמשות ערכים מספריים אחרים, והן משמשות, הלכה
ולמעשה, לסימון המאות במספרים מחמש מאות עד לתשע
מאות" (א' טש, שם).

כלומר, לפי דעה זו, עוברים על איסור לא רק אלה
שכתבו תר"ף (כגון עורכי "השילוח", "מקלט", "התקופה",
ועוד רבים), תר"ץ (כגון עורכי "מאזניים", "ציון", "תרביץ",
"קרית ספר", "לשוננו", ועוד רבים) ומאות מחברי ספרים
בשנים הנ"ל, וכן הטוענים לתש"ך, אלא עם העבריינים האלה
כלולים גם כל מחשבי גימטריאות ונוטריקונים במשך אלפיים
שנה, והמדובר הוא בתנאים ואמוראים, גאונים ורבנים,
מקובלים ויודעי תורה מאז ועד עתה — כולם כולם עברו
ועוברים על "איסור" ואינם מבינים את ה"טעם הפשוט"

אומר בין השאר, שעל האקדמיה לפסוק הלכה לדורות, ומשום־כך יש
לשאל עכשיו ולהביא בחשבון, כיצד יכתבו ויהגו שנים כמו תקק"א
תתקי"א, תתקכ"א וכו' עד תתקצ"ט. לפי שיטתי, שבה האותיות
כמנפ"ץ הסופיות מציינות רק מאות מ־500 ומעלה, יהיו שמות השנים
הנ"ל קצרים ונוחים להיגוי: א"ץ, יא"ץ, כא"ץ וכו'. אין
מר טש מכחיש, שיש להגות את שם השנה הבאה כמלה, אבל כמו
שרבים כותבים שמות זרים בפ' כסופה בסופם (פיליפ, פילאנתרופ
וכו'), אפשר, לדעתי, לכתוב תש"כ ולהגותה כמלה אחת. בייחוד חושש
מר טש מפני הבלבול, העלול להיגרם על ידי שימושן הכפול של
האותיות הסופיות, כעשרות וכמאות. — המערכת.]

הידוע לבעלי תש"כ, שהרי לגבי חז"ל חרם בגימטריא רמ"ח (מו"ק יז ע"א), ואילו לשיטתם של הטוענים האלה לתש"כ חר"ם בגימטריא 808, ולא 248 כדעת חז"ל. לגבי חז"ל הריון בגימטריא רע"א (נידה לח ע"א), ואילו אליבא דעקביה וטש הריון בגימטריא 921 = תתקכ"א (או: ק"כ"א). לדעת האחרונים י"ן איננו בגימטריא 70, אלא 720 (700 =), ומי"ם איננו 90, אלא 650 (ם = 600), ושיר היין של רשב"ג: „שבעים המה הגיבורים / ויכחידום תשעים שרים" — צ"ל לפי נוסחם „שבע מאות ועשרים המה הגיבורים / ויכחידום שש מאות וחמישים (פחות!) שרים". ומהו ק"ן טעמים לפי הנחה זו? הווי אומר 900 טעמים!

טעם זה של בעלי תש"כ אינו כל כך „פשוט“.

השימוש באותיות ד ם ן ף ץ לערכים 500-900, שיש לו סמוכין, אינו מקובל ואינו רצוי בחיים החדשים. אין נוהגים בו בתקופתנו, לא במספרי עמודים ולא בכל ציוני מספר אחרים, ואין צורך לומר שאין נוהגים בו במספרי שנים. ערך כפול לאותה אות, וצורה סופית באמצע המלה או בתחילתה, מבלבלים את הקורא בן ימינו, שבלאו הכי מתקשה בהבנת ערכן המספרי של האותיות. אופייני הוא שבזמן ממשלת המנדאט היו מספרי השוטרם לפי שיטה זו כגון: דמ"ט = 549 וכו', ואילו דווקא בימי מדינת ישראל פסק הנוהג בשיטה זו, שנמצאה בלתי יעילה מן הטעמים המעשיים הנ"ל. מהומה מכניסה שיטה זו!

אבל לא זה העיקר!

קובעי שיטת ד ם ן ף ץ = 500 — 900 התכוונו לערך

מספרי שונה לאותיות כמנפ"ץ כשהן שלא כדרך כן, היינו, כשהן באמצע הגימטריא או בתחילתה, או כשהן לבדן, ושורת ההגיגון מחייבת, כי כשהן כדרך בסוף המלה, אין ערכן המספרי משתנה! כשניתנו ערכים של מאות לאותיות האלה, היה ברור לקובעים, שהמאות באות בדרך כלל בראשית המספר או בתוכו אבל לא בסופו, ששם מקומן של העשרות והיחידות, ממש כשם שלאותיות א', ב' וכו' קבעו ערכים של אלפים, כשהן באות שלא כדרך כן בגימטריות, כלומר בראשית הנטריוק. רק על ידי שימושן היוצא דופן של סופיות אלה, בתוך המלה או בראשיתה, אפשר להבחין בערכן המיוחד! למעשה כזה הוא שימושן, והדוגמות שהביא מר טש מ"סכום פסוקי...". שבהן נכתב נט"ף (סימן ז) במקום נ"ט, הנ"ץ (כסימן ז) במקום ז"ה, אינן אלא שעשועים בהיפוך אותיות כדי לקבוע "סימנים" ערבי משמעות לנוטריקונים². כל בעל גימטריא יודע, שננט"ף הוא 139 (ולא 859) ושנ"ץ הוא 145 (ולא 955). אין כל הבחנה בגימטריות בין כמנפ"ץ כפופות וסתומות לסופיות, וכל בנינם של עקביה וטש על הנחה זו הוא מופרך³.

-
2. ובסכום פסוקי ספר יהושע אנו מוצאים ותרן = 656, כלומר ז = 50. ובספר שמואל מספר הסדרים יז = 34, כלומר ז = 20.
3. בימי כתיבת הרשימה הזאת פרסמה ישיבת פורת יוסף בירושלים מודעה, הקוראת לקהל לבוא לאזכרה לרב י"א הלוי הרצוג זצ"ל, ביום שלישי, א"ז באב. כלום העלה מישהו מקהל קוראי המודעה את הסברה הרחוקה-הרחוקה שהאורך ז במלה א"ז יכולה להקרא 500 ?

תש"ך מ ל ה היא, מלה חדשה, והיא מובטאת בפי המונים על דרך תנ"ך. בעברית החדשה התפתח נוהג שאושר על ידי ועד הלשון בכללי הפיסוק, שלפיו ראשי-תיבות ונוטריקונים שבסופם אחת מאותיותיו כמנפ"ץ, כותבים את האות האחרונה שבהם בצורתה הסופית — אם הם נהגים כמלים. אמנם שמות אלו לשנים אינם ראשי-תיבות, אלא צירופי סמלים למספרים, אבל אף הם נהגים כמלים.

הראיות של הטוענים לתש"כ הן מתוך אותם המקורות ואותן התקופות, שבהן לא נהגו שמות השנים כמלים, וממילא באו הן הסופיות עפי"ר מי"ם פתוחה ונצפ"ך כפופות, ממש כשם שכיום אנו כותבים ע"פ, ביכ"נ בכפופות, מפני שאין קיצורים אלה מלים, ואילו או"ם, להד"ס, ק"ן (טעמים מזמורים וכו') נכתבים באותיות סופיות, מפני שאלה הן מלים.

ודאי שאפשר למצוא ציוני שנים תר"צ, תר"פ. המעדיפים תש"ך לא התעלמו מעובדה זו. אפשר למצוא כיום גרסות כגון או"מ (כך מצוינות שדרות או"מ בחיפה), תנ"כ וכדומה. טענתי, שברובה המכריע (לא ב"רבים", כפי שמצטטני מר טש) של הספרות והעיתונות העברית, ביחוד בתקופה שבה נתפשט הדיבור העברי (בתר"ף יותר מאשר בתר"ן, ובתר"ץ יותר מאשר בתר"ף⁴). הנוהג הוא בסופיות.

אגב, נוהג ציון כמנפ"ץ בסופי נוטריקונים ומספרים בצורתן הסופית מקובל יותר בין הספרדים והעירני מר מ' מדן, שאפילו קיצורים כגון אח"כ (=אחר כך) מצויים אצל הספרדים בצורה אח"ך. 4. ח"נ ביאליק, למשל, גרס ב"ספר האגדה" — תר"פ, אבל

אמנם "דבר" ציין בשורת התאריך: תר"צ, אבל במאמרים, שבהם שם השנה הוא מלה מובהקת, נהג עיתון זה תמיד לגרוס תר"ץ (ראה למשל: החקלאות העברית בארץ ישראל תר"ף — תר"ץ מאת י' אלעזריי וולקני, "דבר", כ"ט באלול תר"ץ). בכתבי-העת שהזכרתי לעיל ועוד רבים וכן בשערי רובם המכריע של הספרים, שנדפסו בארץ-ישראל, באמריקה ובפולין וכו' בשנים תר"ף ותר"ץ, באו הפ' והצ' בצורתן הסופית.

בדיקה בשערי ספרים⁵ מאשרת את ההנחה, שהנוהג לציון שנים באותיות סופיות קיים (בצדו של הנוהג ההפוך) זה כארבע מאות שנה, החל מראשית ימי המצאת הדפוס, משנת ש"ך ועד תש"ך. למשל: אגרת המוסר הכללית לאריסטו על הנהגת האדם, שתורגמה ע"י יהודה ב"ר שלמה אלחריזי, יצאה בריווא די טרינטו לפני 400 שנה, ושנת הדפוס היא ש"ך; אחד מכרכי "המאסף" נדפס בברלין תק"ן. בפטרבורג תר"ס נדפס "המעורב בדעת" מאת יהודה ליב גורדון, ובוורשה תר"ס — "אשמת שומרון" מאת אברהם מאפו, בווינה תר"ס פורסמו "קבורת חמור", "שמחת חנף", ו"התועה בדרכי החיים" לפרץ סמולנסקין; בקראקא תר"ן "דמעת עשוקים" לדוד ישעיהו זילברבוש ו"הרמון" לראובן אשר ברוידס; ובירושלים

ב"רשומות" — תר"ץ, וכן א' אלמליח, בירחוננו "מזרח ומערב" — קודם תר"פ ואח"כ תר"ץ.

5. לא על פי "בית עקד ספרים", כי מחברו לא הקפיד בציון

השנה, ונהג לכתוב אות סופית דחקה ברוב הספרים.

תר"ן — „הנזירה“ לחיים מיכל מיכלין. באודיסה תר"ן יצא הקובץ הספרותי „כורת“, ובקראקא תר"ן — „הצופה לבית ישראל“. בניו-יורק תר"ף — „שכול וכישלון“ ליה ברנר, וספרים רבים בווארשה, ביפו ובירושלים (כולם צוינו תר"ף). כגון: „בית חנן“ לאברהם מאפו, „רבי שלמה נגיד“ לשלום אש, „שנת ה-93“ לוויקטור הוגו, „הנסיעה בהרי הרץ“ להיינריך היינה, „ממעמקים“ לאוסקר ויילד, „החורבן“ לאמיל זולה, „אייבנהו“ לוולטר סקוט, „אינגבורג“ לקלרמן, ובכלל, כל ספרי הוצאת שטיבל שיצאו בתר"ף. גם עיתוני הנוער: „מולדת“ (יפו), „צפרירים“ (לודז), „שחרית“ (ניו-יורק), שהופיעו באותה שנה, סומנו תר"ף. בתר"ף שלטת הרץ שלטון מוחלט. באותה שנה הופיע כבר הרבעון „קרית-ספר“, ואפשר לבדוק את הדבר. עורכיו מקפידים על ציון השנה ככתיבה.

ההצעה לגרוס תש"ך ולהעדיף כתיב זה על תש"כ אינה מסתמכת על נוהג קבוע בציוני שנים, אלא על מגמה הגוברת והולכת, במידה שהלשון העברית והדיבור העברי מתפשטים יותר ויותר. דומה שאין חולק על הצורך שלציון השנה הנכתב יום בפי המוני גדולים וקטנים צריך שיהא כתיב אחד, צורה אחת. המגמה הבולטת והכובשת את רעותה היא בסופית.